

Γεωγραφίες

Αρ. 23 (2014)

Γεωγραφίες, Τεύχος 23, 2014

ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

ΣΤΗΝ ΑΚΡΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΝΑΠΛΑΣΗΣ ΣΤΙΣ ΓΕΙΤΟΝΙΕΣ ΤΗΣ ΞΗΡΟΚΡΗΝΗΣ.¹

Λούκρη Δωροθέα², Περπινιά Σοφία³

1. Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί ολοκληρωμένη παρέμβαση σε πολεοδομική κλίμακα στην περιοχή της Ξηροκρήνης, στο δυτικό άκρο του κέντρου της Θεσσαλονίκης. (χάρτης 1) Ενώ η περιοχή θεωρείται διαχρονικά «υποβαθμισμένη» λόγω της χαμηλής ποιότητας της κατοικίας και της ιδιότυπης απομόνωσής της από τον αστικό ιστό της πόλης, η προγραμματιζόμενη εγκατάσταση δύο σταθμών του Μετρό της Θεσσαλονίκης αναμένεται να αλλάξει το σκηνικό. Επιχειρώντας λοιπόν μία ανάγνωση των τάσεων εξέλιξης της πόλης θεωρούμε ότι αν και σήμερα η περιοχή δεν εμφανίζει κάποια αναπτυξιακή δυναμική, η παραπάνω συνθήκη μπορεί να την καταστήσει ελκυστική για επιχειρηματική «αξιοποίηση» τα επόμενα χρόνια.

Εν αναμονή αυτών των αλλαγών, επιχειρείται μία συνολική παρέμβαση η οποία θα σέβεται τις γενεαλογίες ανάπτυξης της περιοχής και θα αναφέρεται στους κατοίκους της, σε αντίθεση με λογικές εξευγενισμού, εξωραϊσμού και σημειακών παρεμβάσεων. Με εργαλείο την αναλυτική τυπολογική ανάγνωση της περιοχής, δίνεται έμφαση στη βιώσιμη κινητικότητα, στο δημόσιο χώρο και στους κοινόχρηστους και ακάλυπτους χώρους και στη σχέση όλων των προαναφερθέντων με την κατοικία.

Η διπλωματική παρουσιάστηκε στην Αρχιτεκτονική ΑΠΘ τον Φεβρουάριο του 2013, με επιβλέπουσα καθηγήτρια την Χ. Χριστοδούλου.

Η μεθοδολογία της έρευνας που διεξήγαμε ως προς την ταυτότητα της περιοχής, την πολεοδομική της εξέλιξη, και τη διερεύνηση των δυναμικών μετασχηματισμού της, συνίσταται σε μια αμφίδρομη διαδικασία ιστορικής ανάγνωσης και επιτόπιας παρατήρησης. Η ανάλυση της περιοχής προέκυψε από την προσωπική καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης και την επικαιροποίηση των πολεοδομικών δεδομένων, τη μελέτη του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου, του υπό-διαμόρφωση Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Θεσσαλονίκης (1993) αλλά και την αξιοποίηση συλλογής δεδομένων από το Δήμο Θεσσαλονίκης. Σημαντικό στοιχείο ανάγνωσης της περιοχής, εντοπισμού των προβληματικών και των δυνατοτήτων της αποτελεί η συλλογή απόψεων και μαρτυριών των κατοίκων, με τους οποίους ήρθαμε σε επαφή μέσα από λέσχες γειτονιάς και συνεντεύξεις.

2. Αναγνώριση περιοχής

Η Ξηροκρήνη, ως συνοικία της «πίσω, παρηκμασμένης αυλής» του κέντρου της πόλης, διαχρονικά αποτέλεσε πόλο συγκέντρωσης χαμηλών οικονομικών στρωμάτων, παλιννοστούντων από τις

¹ Διπλωματική εργασία που εκπονήθηκε στη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΑΠΘ, με την επίβλεψη της Χ. Χριστοδούλου

² ntorilou@hotmail.com

³ sperping@gmail.com

Χάρτης 1. Περιοχή μελέτης / Ξηροκρήνη Θεσσαλονίκης

χώρες του ανατολικού μπλοκ και μεταναστών από τις ασιατικές χώρες, προσφέροντας φτηνή κατοικία και λοιπούς βοηθητικούς χώρους (αποθήκες κλπ). Οι συνθήκες κατοίκησης στην περιοχή είναι ιδιαίτερα προβληματικές, γεγονός που σχετίζεται με την χαμηλή ποιότητα του κτηριακού αποθέματος – του οποίου η κυρίαρχη ηλικία εντοπίζεται τις δεκαετίες 60-70, την εποχή της αντιπαροχής και της μαζικής παραγωγής του νέου τύπου «κατοικίας», της πολυκατοικίας.

Σήμερα τα σημάδια της υποβάθμισης και της «παρακμής» γίνονται ολοένα και εντονότερα. Τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, ο ολοένα αυξανόμενος αριθμός κλειστών καταστημάτων, η συγκέντρωση ασυμβίβαστων και οχλουσών χρήσεων -γεινίαση κατοικίας με μεγάλες υπεραστικές οδικές αρτηρίες (Λαγκαδά) και διαμετακομιστικά κέντρα (σταθμός ΟΣΕ), με νεκροταφεία (Αγ. Παρασκευή), με εργαστήρια όχλησης (περιοχή Βαρδάρη)- επισφραγίζουν τον χαρακτήρα της αστικής υποβάθμισης

στην περιοχή. Αυτόν τον χαρακτήρα συμπληρώνουν η πτώση των τιμών των ακινήτων, που ήδη βρίσκονταν σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα, η χαμηλή οικοδομική δραστηριότητα που εντοπίζεται σε μεμονωμένα τμήματα του αστικού ιστού, χωρίς να διαφαίνεται κάποια ιδιαίτερη επέκταση της τάσης αυτής καθώς και ο υψηλός δείκτης γήρανσης του πληθυσμού.

Επιχειρώντας μια συνολική παρουσίαση της συνοικίας της Ξηροκρήνης κωδικοποιούμε τα βασικά χαρακτηριστικά που προέκυψαν από την ανάλυση-αναγνώριση της περιοχής μελέτης.

α' χαρακτηριστικό: άθροισμα υπό-περιοχών (χάρτης 2)

Όπως μαρτυρά και ο τίτλος της διπλωματικής εργασίας (...γειτονίες της Ξηροκρήνης), η Ξηροκρήνη δεν αποτελεί ενιαίο σύνολο, αντίθετα απαρτίζεται από ένα άθροισμα υπό-περιοχών με διαφορετική φυσιογνωμία και ταυτότητα. Οι υπό-περιοχές αυτές καθιστούν την έννοια του «ορίου» - τόσο στην

υλική, όσο και στην άυλη του διάστασης- ισχυρή στο εσωτερικό της⁴.

β' χαρακτηριστικό: απομόνωση

Εξίσου σημαντικό στοιχείο άγνωσης αποτελεί και ο χαρακτήρας της «απομόνωσης», της περιχαράκωσης της περιοχής από τον περιβάλλοντα αστικό ιστό. Τόσο η οδική αρτηρία της Λαγκαδά, σημαντικός συγκοινωνιακός άξονας της πόλης, όσο και η μεγάλη έκταση ιδιοκτησία του ΟΣΕ – που είναι απροσπέλαστη– δημιουργούν ισχυρά φυσικά και λειτουργικά όρια για την περιοχή. Έτσι ενώ η περιοχή βρίσκεται στις παρυφές του κέντρου, αποτελεί περιοχή «φάντασμα», στην πίσω πλευρά του ΟΣΕ.

γ' χαρακτηριστικό: μεταίχμιακός χαρακτήρας

Η θέση της περιοχής στον αστικό ιστό, ανάμεσα στο κέντρο και τα δυτικά, αλλά και η πολεοδομική της εξέλιξη -συγγενής με αυτή των Δυτικών Συνοικιών- ορίζουν μια περιοχή στο μεταίχμιο. Η πρόβλεψη δυο σταθμών ΜΕΤΡΟ στην περιοχή ενδεχομένως να

Χάρτης 2. Εντοπισμός των υπο-περιοχών ανατρέπει τα δεδομένα προσδίδοντας της μια νέα υπερτοπικότητα.

3. Πρόταση

Λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής και την κοινωνική-οικονομική πραγματικότητα που διαμορφώνει η καπιταλιστική κρίση, αλλά και αξιοποιώντας τον σύγχρονο θεωρητικό διάλογο σχετικά με ζητήματα επεμβάσεων στον χώρο της πόλης και δη σε υποβαθμισμένες περιοχές κατοικίας, επιχειρούμε τη διατύπωση μιας υπό-προϋποθέσεις υλοποιήσιμης πρότασης. Οι διαφορετικές και συχνά αντικρουόμενες τοποθετήσεις για το ρόλο του σχεδιασμού, την πόλη και το δικαίωμα σε αυτή, αναδεικνύουν το ζήτημα της «ανάπλασης» σε πεδίο αντιπαράθεσης. Ερωτήματα όπως σε ποιον αναφέρεται η «ανάπλαση», ποιες ανάγκες επιδιώκει να ικανοποιήσει και τι επιπτώσεις επιφέρει φαίνεται να διχάζουν.

Τα παραδείγματα εφαρμογής των πρακτικών ανάπλασης στον ελληνικό χώρο, που συμπυκνώνονται στους μετασηματισμούς του κέντρου της Αθήνας, είναι ενδεικτικά της νέας σχέσης οικονομίας-σχεδιασμού, με τον σχεδιασμό του χώρου να προηγείται της ανάπτυξης και να χρησιμοποιείται ως «εργαλείο» επίτευξής της. Έτσι λοιπόν ο σχεδιασμός του αστικού χώρου εφαρμόζεται περισσότερο ως μια σημειοτική και αποσπασματική παρέμβαση στην πόλη, παρά ως μια συνολική ρύθμιση αυτής και αποκτά ένα «στενό» εξωραϊστικό χαρακτήρα. Οι διαδικασίες παραγωγής του αστικού χώρου σε αυτές τις συνθήκες έχουν σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία έντονων χωρικών ανισοτήτων με ολέθριες επιπτώσεις για τους «απόκληρους» των σύγχρονων μητροπόλεων.

Με κριτήριο την ένταξη του σχεδιασμού στο πλαίσιο της διαρκώς μεταβαλλόμενης κοινωνικής ζωής και τον προσανατολισμό της Αρχιτεκτονικής σε λύσεις που δεν θα αγνοούν την κοινωνική-περιβαλλοντική διάσταση, δια-

μορφώνουμε ένα πρόγραμμα επέμβασης που θέτει στο επίκεντρο του τον ίδιο τον κάτοικο της περιοχής. Στον αντίποδα λογικών κοινωνικής ισοπέδωσης, προτείνουμε μέτρα ενίσχυσης της χρήσης της κατοικίας και βελτίωσης των συνθηκών κατοίκησης σε ένα πλαίσιο ήπιας παρέμβασης και συγκράτησης των υπαρχόντων πληθυσμών στην περιοχή.

Στρατηγικοί άξονες της παρέμβασης αποτελούν η οργανική ένταξη της περιοχής στον αστικό ιστό με την βελτίωση των συνδέσεων της - τόσο με το κέντρο της πόλης, όσο και με τις Δυτικές Συνοικίες- και η δημιουργία ενός συνεκτικού συνόλου γειτονιάς με την άμβλυνση των ορίων μεταξύ των υποπεριοχών που εντοπίζονται στο εσωτερικό της. Η έννοια της γειτονιάς προσεγγίζεται με τρόπο διττό, ως μονάδα χώρου με επαρκή κάλυψη των καθημερινών αναγκών, αλλά και ως κοινότητα με άξονα τη συλλογικής ζωής.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη μελέτη του δημόσιου χώρου, ο οποίος στη συνθήκη της σύγχρονης πόλης ακολουθώντας μια πορεία συνεχούς συρρίκνωσης και λειτουργίας με επιχειρηματικά κριτήρια, παραμένει κατά κύριο λόγο ανενεργός και ανοίκειος για τους χρήστες του. Στον αντίποδα της συνθήκης αυτής, αναζητούμε εκείνο το σχεδιασμό που θα δημιουργήσει δυνατότητες οικειοποίησης, η οποία μπορεί να ενεργοποιήσει κοινωνικές δυναμικές που θα αρθρώσουν λόγο για την πόλη και τη ζωή στην πόλη, δικαιώνοντάς το δημόσιο χώρο ως το υλικό περιβάλλον της δημόσιας σφαίρας.

Το πρόγραμμα της παρέμβασης θα εφαρμοστεί πιλοτικά εξασφαλίζοντας τη συμμετοχή των κατοίκων και αρθρώνεται χρονικά με τρόπο τέτοιο, ώστε κάθε βήμα υλοποίησης του να δημιουργεί τους όρους συνέχισης και ολοκλήρωσής του. [χάρτης 3] Βασικός φορέας υλοποίησης της πρότασης είναι ο Δήμος Θεσσαλονίκης, συνεπώς προκρίνουμε εργαλεία και μέσα που μπο-

Χάρτης 3. Ενδεικτική χρπνική εξέλιξη του προγράμματος ανάπλασης

ρούν να ενεργοποιηθούν από αυτόν. Η επιλογή του Δήμου ως βασικού φορέα υλοποίησης στέκεται στον αντίποδα της κυρίαρχης λογικής της υπεροχής του μεγάλου κατασκευαστικού κεφαλαίου στον τομέα των αναπλάσεων.

Προτείνονται επίσης ενδεικτικές σχεδιαστικές προτάσεις, κομβικών σημείων της περιοχής όπου δοκιμάζεται η εξειδίκευση της συνολικής πρότασης στον φυσικό χώρο. Σε επίπεδο υλοποίησης η προσέγγιση αυτή θα μπορούσε να μεταφραστεί σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς που θα προκηρύξει ο Δήμος Θεσσαλονίκης. [χάρτης 4]

4. Δράσεις

- Δίκτυο δρόμων ήπιας κυκλοφορίας
Στην περιοχή μας, η παγιωμένη μορφή του αστικού δεν επιτρέπει την ύπαρξη μεγάλων αδόμητων χώρων. Επαναδιαπραγματευόμαστε λοιπόν το ρόλο του δρόμου, που αν και φαίνεται να αποτελεί αποκλειστικά χώρο κίνησης των οχημάτων μπορεί σε μία νέα συνθήκη ανίχνευσης των κοινωνικών δυναμικών να συμμετάσχει ενεργά στην ενίσχυση της δημόσιας σφαίρας. Στην κατεύθυνση αυτή επανερραρχούμε το τοπικό οδικό δίκτυο προκειμένου να δημιουργήσουμε ένα οργανωμένο δίκτυο κίνησης πεζών και ποδηλάτων, και να ενισχύσουμε το δίκτυο δημόσιων Μέσων

Μεταφορών στην κατεύθυνση του μοντέλου της συμπαγούς πόλης. Παράλληλα δημιουργούμε ένα δίκτυο δρόμων ήπιας κυκλοφορίας στο εσωτερικό της περιοχής, τύπου *woonerf* με κατάλληλο βιοκλιματικό ανασχεδιασμό επιλεγμένων διαδρομών συμβάλλει στη διάχυση του πρασίνου και στη συνέχιση του φυσικού ίχνους στον ιστό της πόλης.

Ο σχεδιασμός του παραπάνω δικτύου προτείνεται να γίνει σταδιακά και πιλοτικά στα πλαίσια αρχιτεκτονικών διαγωνισμών που θα προκηρύσσει ο Δήμος Θεσσαλονίκης, με τον χαρακτηρισμό τμημάτων του οδικού δικτύου, ως δρόμους ήπιας κυκλοφορίας. Στα πλαίσια της διπλωματικής εργασίας προτείνεται τυπολογία δικτύου και ενδεικτική σχεδιαστική επίλυση της οδού Βάκχου και Οδυσσέως, και μιας σύνθετης οικοδομικής νησίδας.

(η νησίδα αποτελείται από τα Ο.Τ. 2788,2889,2512,264,123, σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ,2001)

- σύνθετη οικοδομική νησίδα- ενοποίηση Ο.Τ.

Στην περιοχή μελέτης εντοπίζεται με επαναληψιμότητα, ήδη από σχέδια του 1934, το πρότυπο της σύνθετης οικοδομικής νησίδας. Πρόκειται για οικοδομικά τετράγωνα προσπελάσιμα στο εσωτερικό τους και διαπερατά, με «εσωτερικό ακάλυπτο» που είναι άλλοτε δημόσιος και άλλοτε παραχωρη-

μένος σε κοινή χρήση. Με την κυκλοφοριακή υποβάθμιση του τοπικού οδικού δικτύου και τη δημιουργία δρόμων ήπιας κυκλοφορίας επιδιώκουμε την επέκταση του προτύπου της σύνθετης οικοδομικής νησίδας και την ενοποίηση των οικοδομικών τετραγώνων.

Η ενοποίηση των οικοδομικών τετραγώνων και η ένταξή τους στο δίκτυο ήπιας κυκλοφορίας συνδράμουν στην προσπάθεια διατύπωσης μιας πρότασης υλοποιήσιμης και οικονομικά βιώσιμης. Η επιλογή της «στρέψης» των Ο.Τ. στο δρόμο συνιστά μια δημιουργική υπέρβαση προτάσεων συνένωσης και διαμόρφωσης των εσωτερικών ακαλύπτων και δημιουργίας εσωστρεφών «νησίδων» στον χώρο της πόλης, που αν και προβλέπονται στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο πρακτικά στα ελληνικά δεδομένα παραμένουν ανεφάρμοστες καθώς απαιτούν τη σύμφωνη γνώμη της Γενικής συνέλευσης των Ιδιοκτητών του Ο.Τ. (άρθρο 12 ν.1577/1985)

Με την παραπάνω ενέργεια επιδιώκουμε την ανάγνωση του δρόμου ως σημείο συνάντησης και χώρο στάσης των κατοίκων, γεγονός που τον μετατρέπει σε χώρο κοινωνικό, με την έννοια της καθημερινής χρήσης και οικειοποίησης του. Παράλληλα η μειωμένη κίνηση αυτοκινήτων, ο περιορισμός της παράνομης στάθμευσης και τέλος ο κατάλληλος βιοκλιματικός επανασχεδιασμός τμημάτων του οδικού δι-

τουργικότητα στην περιοχή των εργατικών κατοικιών και θα ενισχύσει τις κινήσεις στο εσωτερικό του συγκροτήματος κοινωνικής κατοικίας Αξιός. Προκειμένου να διαχύσουμε τις κινήσεις στο εσωτερικό της περιοχής του Αξιού ενισχύουμε τις εγκάρσιες συνδέσεις της με τον άξονα δημιουργώντας ένα εσωτερικό δίκτυο κινήσεων. Για την προστασία της ισόγειας κατοικίας και τη διαβάθμιση των ποιοτήτων δημοσιότητας των ελεύθερων κοινόχρηστων χώρων επιλέγεται η υποβάθμιση κατά 1,50μ (στο ύψος δηλαδή του ματιού) των βασικών διαδρομών στο εσωτερικό του συγκροτήματος.

• πρόταση πολεοδομικής οργάνωσης περιοχής μελέτης

Στο πλαίσιο της αναθεώρησης του ΓΠΣ, που βρίσκεται σήμερα σε εξέλιξη προτείνεται η παρακάτω πολεοδομική οργάνωση της περιοχής της Ξηροκρήνης. Σημειώνουμε κάποιες βασικές μας ενέργειες. Την επέκταση της χρήσης της γενικής κατοικίας στην περιοχή του Βαρδάρη, ως κοινωνική «συνδετική ουσία» μεταξύ των επί μέρους υπό-περιοχών, που συνάδει με την πρόβλεψη του ΓΠΣ (ΦΕΚ 420/1993) για την ανά-

πτυξη της χρήσης αυτής στην περιοχή. Την χρήση πολεοδομικού κέντρου γειτονιάς στη γειτονιά της Ξηροκρήνης όπου από επιτόπια έρευνα διαπιστώθηκε η συγκέντρωση εμπορικών δραστηριοτήτων και χρήσεων αναψυχής. Τη δέσμευση της έκτασης επί των οδών Λιγδών ορίζεται από τις οδούς Γαλανάκη και Καπάτου, ως ιδιαίτερη χρήση δημοτικής αγοράς. Τον ειδικό χειρισμό με τον χαρακτηρισμό, ως περιοχές ανάπτυξης, των υποπεριοχών της αγίας Παρασκευής (προσφυγικά) και των εργατικών κατοικιών του Αξιού. (άρθρο 8 παρ. 1 ν. 2508/1997)

5. Αντί επιλόγου

Το παραπάνω πρόγραμμα αποτελεί μια πρόταση που δυνητικά μπορεί να εφαρμοστεί στις σημερινές συνθήκες λόγω του χαμηλού της κόστους, του σταδιακού της χαρακτήρα και της δυνατότητας άμεσης ενεργοποίησης των θεσμικών μέσων-εργαλείων που απαιτεί. Η επιχειρηματική λογική όμως που κυριαρχεί στις αναπλάσεις συχνά αγνοεί τον κοινωνικό προσανατολισμό της πρότασης προκρίνοντας ως κριτήριο

για την υλοποίηση της, το κέρδος και την ανταποδοτικότητα. Ο αστικός χώρος και η διαμόρφωση του δεν περιορίζονται μόνο σε μια διαδικασία σχεδιασμού, αλλά ανάγονται σε σύνθετο πεδίο κοινωνικών διεργασιών και ανταγωνισμών. Έτσι το στοίχημα σήμερα δεν είναι μόνο η πρόταση αλλά και το πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή κατατίθεται, η κριτική και ο μετασχηματισμός του.

Σημειώσεις

4. Οι υποπεριοχές είναι: η συνοικία της Ξηροκρήνης, ο «Αξιός», ο Βαρδάρης και η Αγία Παρασκευή

5. Ο άξονας ονομάζεται έτσι εξαιτίας των δραστηριοτήτων που χωροθετούνται κατά μήκος τους. Χώροι αθλητισμού, σχολεία και πλατείες αποτελούν χρήσεις που λειτουργούν ενισχυτικά προς τη δημόσια ζωή.

ΜΟΥΣΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ - ΑΝΑΚΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΤΟΠΙΟ¹

Ορέστης Αθανασόπουλος- Ρετσινάς², Βασίλης Αρωνίδης³

Το «Μουσικό Χωριό»

Αντικείμενο αυτής της εργασίας είναι η μελέτη του τρόπου με τον οποίο μια σύγχρονη πολιτιστική δραστηριότητα αναπτύσσεται στο οικιστικό περιβάλλον ενός παραδοσιακού οικισμού. Με αφορμή το καλλιτεχνικό φεστιβάλ «Μουσικό Χωριό» θα επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε τη μεταβολή της σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ του ανθρώπων και του τόπου. Σ' αυτή την κατεύθυνση, θα προσπαθήσουμε να συγκροτήσουμε ένα πλαίσιο πολιτιστικού επαναπροσδιορισμού του τόπου και να εξετάσουμε τη δυνατότητα του φεστιβάλ να εκκινήσει μια απόπειρα ανάκτησης του τοπίου.

Το «Μουσικό Χωριό» είναι ένας κύκλος καλλιτεχνικών εκδηλώσεων με διεθνή απήχηση που πραγματοποιείται κάθε καλοκαίρι για τρεις εβδομάδες στον Άγιο Λαυρέντη του Πηλίου. Μαθήματα και δράσεις ποικίλων καλλιτεχνικών κατευθύνσεων στις οποίες συμμετέχουν περισσότεροι από 100 μουσικοί διασπείρονται στον οικισμό και κατακλύζουν πλατείες, αυλές και καλντερίμια συναντώντας τους περίπου 350 κατοίκους του χωριού, αλλά και τους καθημερινούς επισκέπτες, οι οποίοι σε κεντρικές εκδηλώσεις μπορεί να φτάσουν τους 1000. Με δεδομένο τον δημόσιο

χαρακτήρα των δράσεων που αναπτύσσει αυτή η ιδιότυπη «μουσική» κοινότητα, μπορούμε να δούμε τη διασπορά τους στον οικισμό σαν μια απόπειρα να οριστούν νέοι τόποι συνεύρεσης επαναπροσδιορίζοντας τα όρια του δημόσιου χώρου. Άλλωστε, μεταξύ των βασικών επιδιώξεων της διοργάνωσης είναι η αναζήτηση της δυνατότητας της μουσικής γλώσσας να δημιουργήσει ένα νέο πλαίσιο κοινωνικής συνύπαρξης μουσικών, μουσικόφιλων και κατοίκων του χωριού. Στόχος της δεν είναι η δημιουργία ενός κύκλου σεμιναρίων κλειστού τύπου με εκπαιδευτικές δραστηριότητες και εκδηλώσεις απαιτητικές σε υλικοτεχνική υποδομή, αλλά ούτε και στη διοργάνωση μιας τουριστικής γιορτής όπου ο τόπος θα έχει το ρόλο ενός ευκαιριακού σκηνοκράτη. Αντίθετα, επιδιώκει σε μία δημιουργική συμβίωση μεταξύ καλλιτεχνών, επισκεπτών και ανθρώπων του χωριού. Μια συνάντηση μεταξύ ανθρώπων διαφορετικών καταβολών και ιδιοτήτων στην οποία ο τόπος αποκτά καθοριστική θέση, αφενός διότι συγκροτεί το πεδίο αναπαραγωγής αυτής της συνάντησης και αφετέρου διότι αποτελεί ένα μέσο για την υλοποίησή της. Η συνάντηση που επιδιώκεται θα μπορούσε να μεταφραστεί σε μια σύνθεση των διαφορετικών πρακτικών που αναπτύσσουν οι

1. Η διπλωματική εργασία “Μουσικοί Τόποι - Ανακτώντας το Τοπίο” παρουσιάστηκε στη σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ στον Τομέα ΙΙ: Αρχιτεκτονικής Γλώσσας, Επικοινωνίας και Σχεδιασμού το Νοέμβριο του 2011 με επιβλέποντες καθηγητές τους: Ντ. Βαΐου, Κ. Μωραΐτη, Δ. Σεβαστάκη.

2. orestisat@gmail.com

3. vasilis@brothersinplugs.com

άνθρωποι στο δεδομένο χώρο, μια σύνθεση δηλαδή των διαφορετικών τρόπων συσχετισμού των ανθρώπων με τον τόπο. Φαίνεται, λοιπόν, ότι ο τόπος αναλαμβάνει αδιαμφισβήτητα ενεργό ρόλο σε αυτή τη προσπάθεια πολιτιστικής συμβίωσης και αναδεικνύεται σε βασική παράμετρο του εγχειρήματος.

Σε αυτό το πλαίσιο μπορούμε να διακρίνουμε δύο βασικές κατευθύνσεις που θα καθοδηγήσουν την προσέγγισή μας στο φεστιβάλ. Η πρώτη αφορά τη μεταβολή που προκαλείται στη σχέση των ανθρώπων με τον τόπο και, κατ'επέκταση, τη δυνατότητα ενός κεντρικού χωρικού σχεδιασμού να συμβάλλει σ' αυτή τη κατεύθυνση. Η πολιτιστική ενεργοποίηση του τόπου μέσω της δημιουργίας νέων γεωγραφικών συσχετίσεων παρουσιάζει και μια γενικότερη αντίληψη σχετικά με την κατεύθυνση που θα μπορούσαν να ακολουθήσουν αντίστοιχης κλίμακας παρεμβάσεις σε παρόμοιους οικισμούς. Η δεύτερη αφορά τη δυνατότητα της μουσικής γλώσσας να αποτελέσει τον συνδετικό ιστό μιας πολυσυλλεκτικής κοινωνικής συνύπαρξης μεσολαβώντας μεταξύ των ανθρώπων και του τόπου. Εδώ μπορούμε να διερευνήσουμε τις πιθανές συσχετίσεις του ηχητικού και του χωρικού πεδίου και να μεταχειριστούμε τη μουσική γλώσσα ως ένα μέσο για να προσεγγίσουμε τον τόπο. Αναζητώντας μια κοινή δομική κοίτη που στήνει το ηχητικό και το χωρικό γεγονός, μια δομική συσχέτιση ήχου και χώρου, θα επιχειρήσουμε να δούμε πώς το χωρικό πεδίο υποτάσσει το ηχητικό γεγονός, αλλά και πώς αντιστρόφως το ηχητικό πεδίο παράγει χωρικό γεγονός.

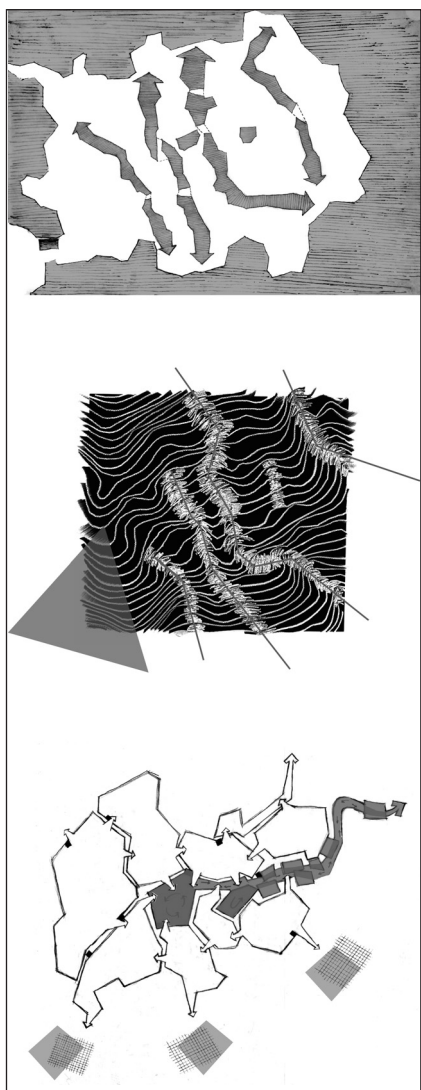
Η συγκρότηση του τοπίου ανάμεσα στον τόπο και το υποκείμενο

Προκειμένου να προσεγγίσουμε τη συλλογική σχέση που αναπτύσσεται με τον τόπο θα επιχειρήσουμε μια εννοιολόγηση του τοπίου ως τρόπου συσχετισμού του ανθρώπου με το χώρο, ως πολιτιστική επεξεργασία του τόπου. Με την έννοια τοπίο αναφερόμαστε σε μια καθορισμένη γεωγραφική ενότητα αλλά και σε όλες εκείνες τις ανθρώπινες δραστηριότητες που την επεξεργάζονται, δηλαδή σε κάθε κοινωνική πρακτική που άλλοτε παρατηρώντας, άλλοτε κατοικώντας και άλλοτε κατασκευάζοντας, νοηματοδοτεί και προσδιορίζει πολιτιστικά τον τόπο. Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι το τοπίο αναπτύσσεται ανάμεσα σε δύο πόλους: τον τόπο και το υποκείμενο. Η παρατήρηση αυτή καταδεικνύει τη σχετικότητα, τη συνθετικότητα και τη μεταβλητότητα που διακρίνουν το τοπίο, καθώς σε έναν τόπο αναπτύσσονται πολλαπλές γεωγραφικές σχέσεις που αντανakλούν τους διαφορετικούς τρόπους που τα υποκείμενα σχετίζονται με τον χώρο. Αυτές οι γεωγραφικές σχέσεις συνιστούν με τη σειρά τους επιμέρους τοπιακότητες που συνθέτουν το εύρος των πολλαπλών εκφράσεων του τοπίου.

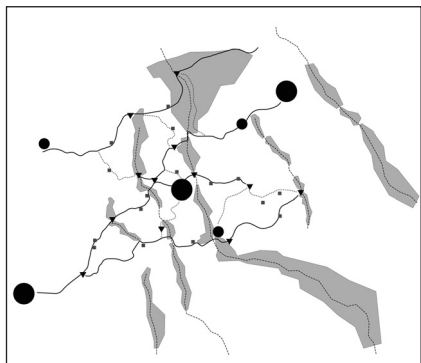
Προκειμένου να εντοπίσουμε τα διαφορετικά επίπεδα που αρθρώνουν το «νέο» τοπίο θα επιχειρήσουμε να κατηγοριοποιήσουμε τις γεωγραφικές σχέσεις που αναφέρονται στο φεστιβάλ και, στη συνέχεια, να τις αναπαραστήσουμε ώστε να καταστούν διαχειρίσιμες από τον σχεδιασμό. Διαφορετική σχέση αναπτύσσει με τον τόπο ο μόνιμος ή ο περιστασιακός κάτοικος, διαφορετική ο επισκέπτης ή ο μουσικός και διαφορετική εμείς ως παρατηρητές. Σε αντιστοιχία με καθεμιά από αυτές τις γεωγραφικές σχέσεις

μπορούμε να συστήσουμε τρία τοπιακά αφηγήματα: Το χωρικό, που συνοψίζει τον τρόπο με τον οποίο εμείς ως παρατηρητές προσλαμβάνουμε τον ήδη διαμορφωμένο φυσικό χώρο. Το παραγωγικό, που συνοψίζει την οργάνωση της καθημερινής ζωής, δηλαδή τη σχέση του μόνιμου κατοίκου με τον τόπο αλλά και την εξέλιξή της στο βάθος του χρόνου. Και τέλος, το φεστιβαλικό, που αναφέρεται τόσο στη σχέση που αναπτύσσει ο μουσικός ή ο επισκέπτης με τον τόπο, όσο και στη μεταβολή της καθημερινής ζωής του χωριού κατά τη διάρκεια του φεστιβάλ. Η αναπαράσταση των διαφορετικών τοπιακών αφηγημάτων ακολουθεί μια μέθοδο σχηματοποίησης των δεδομένων της επιτόπιας παρατήρησης, η οποία επιχειρεί να αποδώσει δομική ταυτότητα στο τοπίο και να διακρίνει τα διαφορετικά χωρικά στοιχεία που το συγκροτούν. Μπορούμε λοιπόν να αναγνωρίσουμε τα καλντερίμια, τις πλατείες, τις αυλές, τις βρύσες, τα ρέματα και τη βλάστηση ως τοπιακούς συντελεστές, με την έννοια ότι αναλαμβάνουν δομικό ρόλο στην οργάνωση του τοπίου (εικ. 1).

Γραμμικούς τοπιακούς συντελεστές, μπορούμε να θεωρήσουμε αφενός τις διαδρομές, που αντιστοιχούν στις βασικές κινήσεις του οικισμού και σχηματίζονται από μια διαδοχή καλντεριμιών που μπορεί να γίνει αντιληπτή ως ενιαία πορεία και αφετέρου τις ροές πρασίνου, ζώνες ψηλής βλάστησης από πλατάνια που διατρέχουν τον οικισμό και ακολουθούν την ανάπτυξη των ρεμάτων εισάγοντας το φυσικό περιβάλλον στο εσωτερικό του οικισμού. Ως σημειακούς τοπιακούς συντελεστές, μπορούμε να δούμε τους κόμβους, σημεία τομής δύο ή περισσότερων γραμμικών στοιχείων, διαδρομών ή πράσινων ροών, που συνήθως αναπτύσσουν ιδιαίτερα χωρική ταυτό-

Εικ. 1: Σχηματοποίηση του πρασίνου. Σχηματοποίηση του αναγλύφου. Παραγωγική καθημερινότητα.

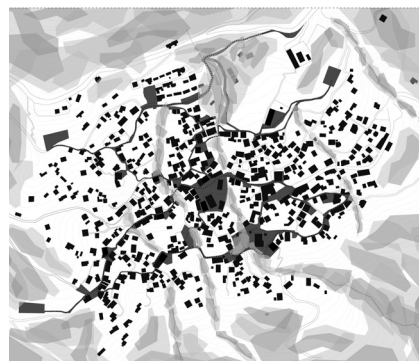

Εικ. 2. Διαγραμματική απεικόνιση του δικτύου: Μια πρόταση για τη χωρική οργάνωση του φεστιβάλ ως αποτέλεσμα της σύνθεσης των διαφορετικών τοπιακών συντελεστών, των δομικών στοιχείων του τοπίου.

τητα: τους πόλους, σημεία συμπύκνωσης των κινήσεων που αποκτούν ιδιαίτερη σημασία λόγω του ρόλου τους στην καθημερινή ζωή ή της ύπαρξης κάποιου τοπόσημου (εκκλησία, σχολείο, μοναστήρι)· και τέλος τους θύλακες, μικρούς σε μέγεθος υπαίθριους χώρους, διάσπαρτους στον οικισμό, που μπορούν να λειτουργήσουν ως υποδοχείς γεγονότων και οριοθετούνται είτε από σκληρά στοιχεία, όπως οι αυλές και τα κενά του οικιστικού ιστού, είτε από φυτικά, όπως κενό χώροι κοντά στα ρέματα ή φυσικά πλατώματα στα όρια του οικισμού.

Συντακτικά εργαλεία για τη συγκρότηση ενός δικτύου τόπων

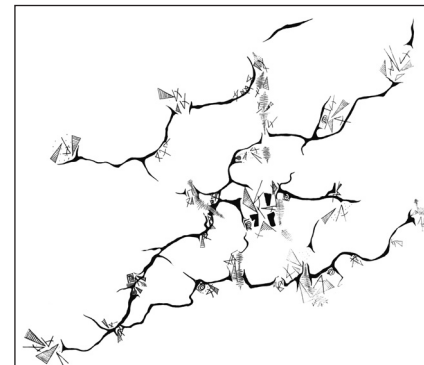
Μια τέτοια κατηγοριοποίηση των τοποθεσιών του οικισμού μας επιτρέπει να στοιχειοθετήσουμε ένα συνθετικό λεξιλόγιο το οποίο θα χρησιμοποιηθεί στον σχεδιασμό ενός δικτύου τόπων που θα υποδέχονται την εφήμερη δραστηριότητα του φεστιβάλ (εικ. 2, 3). Η γενική διάρθρωση του δικτύου επιδιώκει να ισχυροποιήσει και να διευρύνει την ανάπτυξη νέων συσχετίσεων μεταξύ των ανθρώπων και του τόπου. Σ' αυτή την κατεύθυνση, η

Εικ. 3. Η γενική διάρθρωση του δικτύου του φεστιβάλ εντός του οικιστικού ιστού.

ιεράρχηση των συνθετικών αποφάσεων λαμβάνει υπόψη της την ιδιαίτερη χωρική και κοινωνική ταυτότητα κάθε τόπου, αλλά και τον τρόπο που ο περιπατητής προσλαμβάνει τον χώρο μέσα από την εμπειρία της κατοίκησης. Μέσα από μια στρωματογραφική αναπαράσταση του χώρου θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε διαφορετικές πτυχές της κατοίκησης και να τεκμηριώσουμε την προτεινόμενη οργάνωση του δικτύου.

Σε πρώτο στάδιο θα μας απασχολήσει η ηχητική και η οπτική οργάνωση του χώρου όπως αποτυπώνεται μέσα από την εμπειρία του περιπατητή. Το σύνολο των φυσικών και των ανθρωπογενών ήχων που παράγονται από τα φεστιβαλικά ακροάματα και τις καθημερινές δραστηριότητες του οικισμού συνθέτουν ένα ηχητικό τοπίο το οποίο διαμορφώνει την ακουστική εμπειρία του παρατηρητή. Οι πυκνώσεις και οι τομές που παρουσιάζει έχουν καθοριστικό ρόλο στη χωροθέτηση, αλλά και στη «δόμηση», των ακροαμάτων εντός του δικτύου (εικ. 4). Αντίστοιχα, η φωτογραφική ταυτότητα του βλέμματος συνδιαλέγεται με τις ποιοτικές εναλλαγές των ορίων του δημόσιου χώρου διαμορφώνοντας τις οπτικές φυγές προς το

Εικ. 4. Ηχητική οργάνωση του δικτύου: Ακροάματα εγκατεστημένα σε εσωτερικό και εξωτερικό χώρο, ήχοι της καθημερινής δραστηριότητας του χωριού και ήχοι των ρεμάτων.

ευρύτερο περιβάλλον καθώς άλλοτε διευκολύνονται και άλλοτε αποτρέπονται οι οπτικές συνδέσεις. Η διάρθρωση του βλέμματος κατά την κίνηση στον οικισμό προσδιορίζει τα –οπτικά– όρια του δικτύου και κατευθύνει τη χωροθέτηση των φεστιβαλικών δράσεων με γνώμονα την οπτική συσχέτισή τους με την ευρύτερη τοπιακή ενότητα.

Στη συνέχεια, θα αναζητήσουμε την πρωτογενή χωρική ταυτότητα των τοποθεσιών που καταλαμβάνει το δίκτυο, η οποία θα κατευθύνει τη χωροθέτηση των φεστιβαλικών δράσεων σε ένα πλαίσιο συνδιαλλαγής του χώρου με το ανθρώπινο σώμα. Κάθε χώρος επιβάλλει διαφορετικού τύπου πειθαρχίες στους αν-

θρώπους, οι οποίες μεταφράζονται σε διαφορετικές στοιχίσεις των σωμάτων στο χώρο. Αλλά και κάθε ακρόαμα επιβάλλει διαφορετικού τύπου σωματικές πειθαρχίες που με τη σειρά τους συνδιαλέγονται με τις πειθαρχίες του χώρου στον οποίο αναπτύσσονται. Καθώς, λοιπόν, ο περιπατητής καλείται να συμμετάσχει –ως μουσικός ή ως θεατής– στην παραγωγή ενός ακροάματος, καλείται να συμμορφωθεί στις ποικίλες χωρικές επιταγές και να συνεκφραστεί σωματικά με τον χώρο.

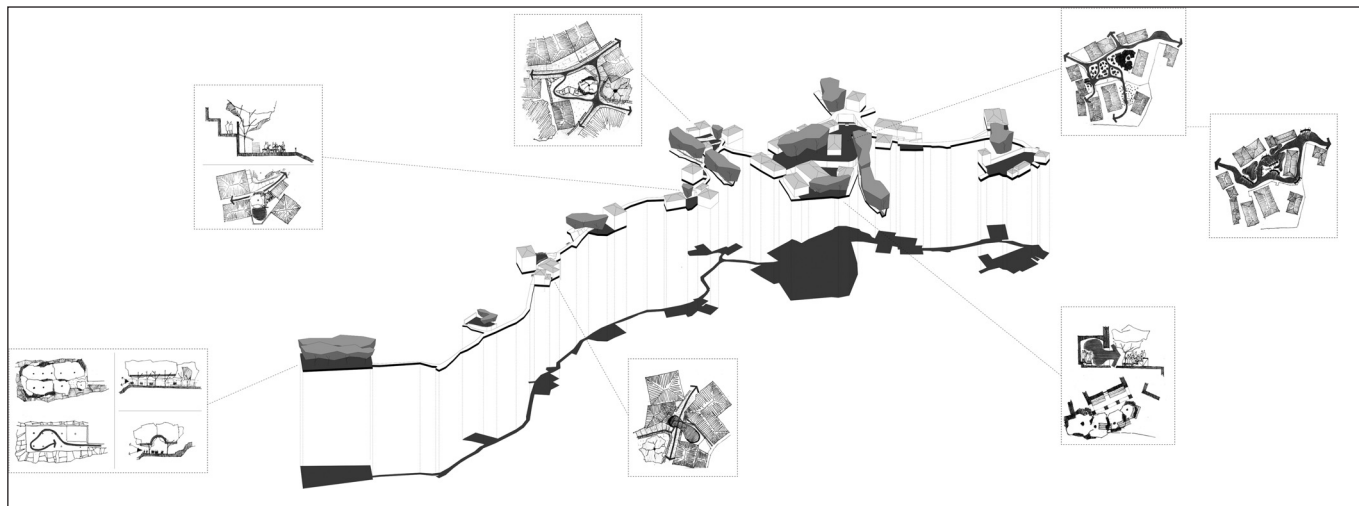
Η συνολική χωροθέτηση της φεστιβαλικής δραστηριότητας εντός του οικισμού έχει ως αποτέλεσμα τη διεύρυνση του χώρου που καταλαμβάνει η δημόσια ζωή. Οι δημόσιες δραστηριότητες του φεστιβάλ αναπτύσσονται σε εν χρήσει ιδιωτικούς χώρους, όπως οι αυλές και τα εσωτερικά των σπιτιών, αλλά και σε κενά του οικιστικού ιστού ή φυσικά πλατώματα στα όρια του οικισμού. Δημιουργείται έτσι μια εφήμερη δημόσια σφαίρα που επαναπροσδιορίζει τα όρια του δημόσιου χώρου, ο οποίος, ενώ σε κανονικές συνθήκες περιορίζεται στις πλατείες και τα καλντερίμια του οικισμού, κατά την περίοδο του φεστιβάλ επεκτείνεται σε όλους τους υπαίθριους και κλειστούς χώρους του δικτύου (εικ. 5).

Σχεδιασμός ως μετάφραση σε άλλη γλώσσα

Κλείνοντας, θα εστιάσουμε σε μερικά σημεία του δικτύου προκειμένου να προσεγγίσουμε την ανθρώπινη κλίμακα και να προσδιορίσουμε πιο συγκεκριμένα τα αρχικά ζητήματα σχετικά με την ανάκτηση του τοπίου και τη δομική συσχέτιση ηχητικού και χωρικού πεδίου. Οι εστιάσεις ακολουθούν δύο διαφορετικές κατευθύνσεις: Στην πρώτη επιχειρούμε να διερευνήσουμε τον εφήμερο μετασχηματισμό των χώρων του δικτύου μέσα από τον τρόπο με τον οποίο εξελίσσεται η ευκαιριακή κατοίκηση του δημόσιου χώρου κατά τη διάρκεια του φεστιβάλ. Επικεντρωνόμαστε στην κεντρική διαδρομή του χωριού και προσπαθούμε να προσεγγίσουμε σε μικρότερη κλίμακα την υλική υπόσταση του δικτύου, αναζητώντας παράλληλα κάποιες πιθανές κατασκευαστικές εκφράσεις του (εικ. 6). Με τη δεύτερη κατεύθυνση επιχειρούμε να απαντήσουμε σε ερωτήματα πάνω στη σχέση αρχιτεκτονικής και μουσικής· πώς η αρχιτεκτονική του χωρικού πεδίου υποτάσσει το ηχητικό γεγονός και πώς, αντι-

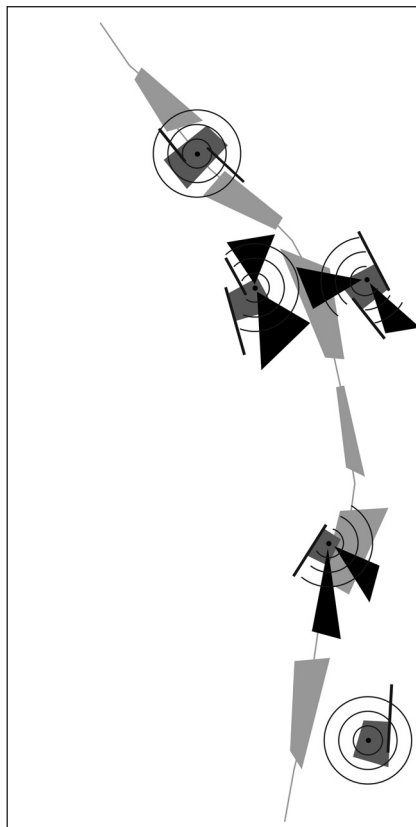
Εικ. 5. Διεύρυνση του δημόσιου χώρου: Τυπολόγηση των χώρων του δικτύου ανάλογα με το είδος της δραστηριότητας και το μέγεθος της συλλογικότητας που φιλοξενούν.

Εικ. 6. Κεντρική διαδρομή: Εφήμερος μετασχηματισμός των χώρων του δικτύου.

στρόφως, το ηχητικό πεδίο παράγει αρχιτεκτονικό γεγονός. Το πρώτο ερώτημα μας οδηγεί στον σχεδιασμό μιας περιοχής του δικτύου όπου εντοπίζεται ένα αυστηρό όριο ανάμεσα στο φυσικό και το κτισμένο. Ο χειρισμός του ορίου σκοπεύει στην παραγωγή ενός πλήθους ενδιάμεσων χωρικοτήτων διαφορετικής γεωμετρίας και υλικότητας που θα επιτρέπουν τον μουσικό πειραματισμό με άξονα την αναζήτηση μιας δομικής σχέσης μεταξύ ήχου και χώρου. Σε αυτούς τους διαφορετικούς χώρους εγκιβωτίζουμε ένα μουσικό ακρόαμα προκαλώντας συσχέτιση της χωρικής τους ταυτότητας με μουσικά χαρακτηριστικά όπως ο ρυθμός, η αρμονία, το μέτρο και η μελωδία.⁴ Σχετικά με το δεύτερο ερώτημα επιχειρούμε να στήσουμε μια μουσική εγκατάσταση σε ένα τμήμα του ρέματος που βρίσκεται στις παρυφές του οικισμού. Εδώ προσπαθούμε να δούμε πως το ηχητικό πεδίο μπορεί να παράξει αρχιτεκτονικό γεγονός και να πειραματιστούμε με τη σύσταση ενός ηχοτοπίου χαράσσοντας μια πορεία κατευθυνόμενη από ήχους. Κατά μήκος του ρέματος τοποθετούνται σημειακά ξύλινες πλατφόρμες με κατακόρυφες ηχοανακλαστικές επιφάνειες που γίνονται υποδοχείς μουσικών ακροαμάτων καθένα από τα οποία έχει ενισχυμένες διαφορετικές συχνοτικές περιοχές. Η δημιουργία μιας μουσικής εγκατάστασης με κριτήριο τις συχνότητες που εκπέμπει ένα όργανο ή ένα μουσικό σύνολο επιχειρεί να κατευθύνει τον περιπατητή από το ένα σημείο στο άλλο καθώς κάθε ακρόαμα επηρεάζει διαφορετικά τον προσανατολισμό του ανάλογα με την συχνοτική

περιοχή του ήχου που ενισχύεται. Οι χαμηλές συχνότητες λειτουργούν ως σήματα που εκπέμπουν προς όλες τις κατευθύνσεις, καθώς δεν επηρεάζονται καθοριστικά από τα εμπόδια που συναντούν κάνουν το ακρόαμα αντιληπτό από μεγάλη

Εικ. 7. Ηχοτοπίο: Χωρικοποίηση του ακροαματος μέσω της χωρικής σύνθεσης ενός ηχητικού και ενός αρχιτεκτονικού λεξιλογίου.

απόσταση. Αντίθετα, οι υψηλές συχνότητες λειτουργούν κατευθυντικά καθώς ανακλώνται όταν προσκρούουν σε μια ηχοανακλαστική επιφάνεια αλλάζοντας διεύθυνση ανάλογα με το υλικό της επιφάνειας και τη γωνία πρόσπτωσης του ηχητικού κύματος. Οπότε ο προσανατολισμός

του περιπατητή μέσα στην πυκνή βλάστηση κατευθύνεται μέσω της χωροθέτησης των ακροαμάτων και του χειρισμού των ανακλαστικών επιφανειών, ενώ ο ήχος του νερού λειτουργεί πάντα ως μουσικό «ίσο» του οποίου η ένταση αυξομειώνεται καθώς πλησιάζουμε ή απομακρυνόμαστε από την κοίτη του ρέματος (εικ. 7).⁵

Σημειώσεις

4. Μουσικοί πειραματισμοί στο όριο, <http://www.youtube.com/watch?v=w2QSpI4D6oE>

5. Ηχοτοπίο, <http://www.youtube.com/watch?v=bw8xkT6zEnc>

Βιβλιογραφία

- Corner J. (1999), *Recovering Landscape as a Critical Cultural Practice* στο: Corner J. (ed.), *Recovering Landscape: Essays in Contemporary Landscape Architecture*. New York: Princeton Architectural Press.
- Muecke M., Zach M. (ed.) (2007), *Resonance: Essays on the Intersection of Music and Architecture*. Ames: Culicidae.
- Μανωλίδης Κ. (επ.) (2003), “ωραίο, φριχτό κι απέριττο τοπίο”: αναγνώσεις και προοπτικές του τοπίου στην Ελλάδα. Σκόπελος: Νησίδες.
- Simmel G. (2004), *Φιλοσοφία του Τοπίου*, στο: Καββαθάς Δ. (επ.), *Το Τοπίο*. Αθήνα: Ποταμός.
- Τερκενλή Θ. (1996), *Το Πολιτισμικό Τοπίο: Γεωγραφικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Τερκενλή Θ. (2005), *Ενας χώρος, πολλά τοπία: Γεωγραφικές προσεγγίσεις της τοπιακότητας*, στο: Λουλούδης Λ., Μπεόπουλος Ν., Τρούμπης Αν. (επ.), *Το Αγροτικό Τοπίο: Το παλιμψηστον αιώνων γεωργικό μόχθου*. Αθήνα: Κτήμα Μερκούρη.

ΠΟΛΗ & ΠΟΛΥ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΣΥΓΚΑΤΟΙΚΗΣΗ. ΧΩΡΙΚΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΣΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ.¹

Ευαγγελία Παπατζανή²

Ο χώρος, μεταβάλλεται διαρκώς είτε λόγω γενικότερων οικονομικών και κοινωνικών τάσεων στο καπιταλιστικό σύστημα, είτε εξαιτίας της μη στατικής αλληλόδρασης των υποκειμένων σε συγκεκριμένους τόπους. Αν σήμερα η κρίση είναι το φαινόμενο που χαρακτηρίζει την παγκόσμια και την εγχώρια κοινωνικο-οικονομική κατάσταση, οι συνέπειές της αντικατοπτρίζονται άμεσα στις πόλεις, όπως συνέβαινε άλλωστε ανέκαθεν. Διαχρονικό παράγοντα μετασχηματισμού των πόλεων αποτελεί και η μετανάστευση, δομικό χαρακτηριστικό φαινόμενο του σημερινού συστήματος. Οι πόλεις ως υποδοχείς αφενός των κρισιακών επιπτώσεων και αφετέρου των μεταναστευτικών πληθυσμών, αναδεικνύουν τις κοινωνικές αντιθέσεις και συγκρούσεις, αλλά συχνά επιτρέπουν και την ανάδυση νέων κοινωνικών δεσμών και χωρικών ανασηματοδοτήσεων. Έτσι, γίνονται το πεδίο έκφρασης όλων των παραπάνω σχέσεων, μεταλ-

λάσσοντάς τις αλλά και μεταλλασσόμενες άμεσα ή έμμεσα από αυτές.

Το ερώτημα.

Η παρούσα εργασία, επιχειρήσει καταρχήν να θέσει ερωτήματα, με βασικότερο το κατά πόσο οι νέοι μεταναστευτικοί πληθυσμοί, στον τόπο εγκατάστασής τους, επηρεάζουν τον αστικό χώρο, αλλά και το αντίστροφο κατά πόσο δηλαδή ο τελευταίος επηρεάζει τις κοινωνικές και χωρικές επιλογές τους. Κατά την προέρευνα, προέκυψε πλήθος ερευνητικών ζητημάτων, όπως: οι λόγοι επιλογής των χώρων εγκατάστασης από τους μετανάστες, οι νέες λειτουργίες που αυτοί αποδίδουν στο χώρο, τα δίκτυα και οι δεσμοί που αναπτύσσονται σε επίπεδο δημοσίων χώρων και γειτονιάς, ο επαναπροσδιορισμός της έννοιας της γειτονιάς στη σύγχρονη πόλη με βασικό χαρακτηριστικό την πολύ-πολιτισμικότητα και τέλος οι μεταβολές στο επίπεδο της κατοικίας τους. Η προσπάθεια οργάνωσης

¹ Ερευνητική Πτυχιακή Εργασία, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Πολυτεχνική Σχολή Α.Π.Θ., Ιούνιος 2011. Επιβλέπουσες καθηγήτριες: Α. Γερόλυμπου – Καραδήμου, Λ. Γυϊόκα.

² Αρχιτέκτων Μηχανικός Α.Π.Θ., Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια Δ.Π.Μ.Σ.: Αρχιτεκτονική – Σχεδιασμός του Χώρου, «Πολεοδομία – Χωροταξία» Ε.Μ.Π., evaliapap@yahoo.gr

και ιεράρχησης όλων των παραπάνω, παρήγαγε συγκεκριμένα επίπεδα έρευνας, που αναλύονται στη συνέχεια.

Μεθοδολογία

Στην εργασία ακολουθήθηκαν δύο στάδια. Καταρχάς αυτό της βιβλιογραφικής διερεύνησης, η οποία επικεντρώθηκε σε παλαιότερες μελέτες για αντίστοιχα ερωτήματα και κατά δεύτερον το στάδιο της πρωτογενούς έρευνας πεδίου από την οποία πηγάζει και η πλειοψηφία των παρατηρήσεων που παρουσιάζονται. Η έρευνα πεδίου στη Θεσσαλονίκη πραγματοποιήθηκε το φθινόπωρο του 2010, ενώ στην Αθήνα τον Ιανουάριο του 2011.

Το αντικείμενο διερεύνησης επιλέχθηκε να είναι τα πιο πρόσφατα μεταναστευτικά ρεύματα, αυτά από Αφρική και Ασία. Αποτελούν πληθυσμιακές ομάδες που δεν έχουν προλάβει να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία, υπό την έννοια ότι οι εργασιακές και στεγαστικές επιλογές τους δεν έχουν λάβει μόνιμα χαρακτηριστικά. Το γεγονός ότι στην υπάρχουσα βιβλιογραφία δεν υπήρχαν αναφορές για αυτές τις ομάδες μεταναστών, αλλά και το γεγονός ότι αποτελούν κάποιες από τις πιο «ορατές» ομάδες στις πόλεις – υπό την έννοια της συστηματικής κατοίκησης του δημόσιου χώρου από αυτές, αποτέλεσαν μερικά από τα κριτήρια λήψης της παραπάνω απόφασης.

Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε στα εξής χωρικά επίπεδα των δύο μεγάλων ελληνικών πόλεων (Αθήνας και Θεσσαλονίκης):

1) στο επίπεδο των κεντρικών δημόσιων χώρων με επικέντρωση στις πλατείες. Μελετήθηκε η περιοχή γύρω από την πλατεία Ομόνοιας στην Αθήνα, η πλατεία Αριστοτέλους στη Θεσσαλονίκη – και συγκεκριμένα το τμήμα «πλατεία Δικαστηρίων», και η πλατεία Αγ. Γεωργίου (περιοχή Ροτόντας) σε συνδυασμό με τον πεζοδρομημένο άξονα της Γούναρη.

2) στο τοπικό επίπεδο της γειτονιάς, όπου επιλέχθηκε να μελετηθεί μια γειτονιά στο Νέο Κόσμο στην Αθήνα, και συγκεκριμένα το τμήμα όπου βρίσκονται οι παλιές εργατικές και προσφυγικές κατοικίες, το επονομαζόμενο «Δουργούτι». Η επιλογή αυτή έχει να κάνει με το χαρακτήρα της περιοχής, που σε αντίθεση με άλλες περιοχές κατοικίας μεταναστών, συγκεντρώνει πολλά από τα χαρακτηριστικά της γειτονιάς ως κοινότητα. Επιπλέον λόγοι, που οδήγησαν σε αυτήν την επιλογή ήταν η βασική εθνικότητα των μεταναστών που κατοικούν εκεί (Σύριοι), αλλά και το ότι οι επαφές με μετανάστες που έγιναν για την εκπόνηση της εργασίας, ήταν με κατοίκους από τη συγκεκριμένη γειτονιά. Έτσι, αφενός δόθηκε η δυνατότητα διερεύνησης της περιοχής μέσω της «ξενάγησης» από μετανάστη κάτοικο, και αφετέρου οι κατοικίες στις οποίες υπήρξε πρόσβαση ήταν στην ίδια γειτονιά, γεγονός που επέτρεψε να σχηματιστεί μια πιο συνολική εικόνα, ξεκινώντας από το δημόσιο χώρο και καταλήγοντας στον ιδιωτικό.

3) στο επίπεδο της κατοικίας και του ιδιωτικού χώρου των μεταναστών, με επισκέψεις που πραγματοποιήθηκαν σε σπίτια τους. Εξετάστηκε ο τρόπος με

τον οποίο οι μετανάστες διαμορφώνουν τον ιδιωτικό τους χώρο, οι λόγοι που τους οδηγούν στην εκάστοτε παρέμβαση, η σύνδεση αυτής, με τις συνήθειές τους και τη καθημερινότητά τους, αλλά και η διερεύνηση τυχόν μεταφορών πολιτισμικών τους χαρακτηριστικών και στοιχείων από τη χώρα προέλευσης, στο νέο χώρο κατοικίας και διαβίωσής τους.

Τέλος γίνεται διάκριση των τύπων συγκέντρωσης των μεταναστών αλλά και του είδους των δραστηριοτήτων τους. Τα διαφορετικά είδη εγκατάστασης είναι:

1) η στρατηγική εγκατάσταση (μόνιμη μορφή εγκατάστασης) και

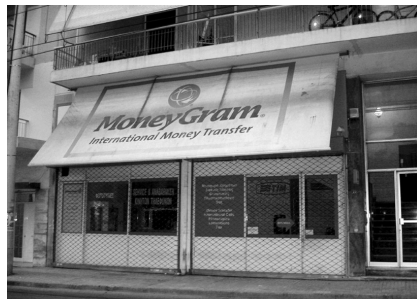
2) η τακτική εγκατάσταση (εφήμερη – προσωρινή μορφή εγκατάστασης),

ενώ οι δραστηριότητές τους μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε αυτές της εργασίας (εδώ οι «πιάτσες» ανεύρεσης εργασίας και το πλανόδιο μικρεμπόριο αποτελούν μορφή τακτικής ενώ τα καταστήματα των μεταναστών μορφή στρατηγικής εγκατάστασης) και αυτές του ελεύθερου χρόνου (π.χ. η οικειοποίηση των δημόσιων χώρων των πόλεων ως μορφή τακτικής εγκατάστασης).

Κέντρα πόλεων

Τα κέντρα των πόλεων, αποτελούν εδώ και χρόνια τους πρώτους πόλους έλξης πληθυσμών. Και στις δύο πόλεις που εξετάζονται δημιουργήθηκαν όλοι οι αναγκαίοι όροι για την εγκατάσταση μεταναστών στα κέντρα τους (κενά δια-

μερίσματα, γήρανση του πληθυσμού, χαμηλά ενοίκια, εύκολη προσπελασιμότητα, καλές συγκοινωνίες). Αυτό συνέβη αφενός λόγω της μετακίνησης μεσαίων και υψηλότερων κοινωνικών στρωμάτων από το κέντρο της Αθήνας προς τα προάστια (δεκαετίες '70 και '80), και αφετέρου λόγω του ήδη διαμορφωμένου γεωγραφικού και κοινωνικού διπολισμού της Θεσσαλονίκης (ανατολικές-δυτικές συνοικίες). Τα κέντρα επιλέγονται επίσης και από την πλειοψηφία των μεταναστών χωρίς χαρτιά, καθώς εκεί υπάρχει η δυνατότητα απασχόλησης στην άτυπη οικονομία, αλλά και η δυνατότητα ανώνυμης εγκατάστασης μέχρι να βρεθεί τρόπος συνέχισης του ταξιδιού ή μέχρι μια ενδεχόμενη νομική αποκατάσταση στην Ελλάδα.

Από την εμπειρική έρευνα στις πλατείες που προαναφέρθηκαν, απαντώνται και οι δύο μορφές εγκατάστασης που ορίστηκαν εισαγωγικά. Στην περιοχή της πλ. Ομόνοιας, είναι χαρακτηριστική η έντονη χωροθέτηση καταστημάτων μεταναστών, τα οποία εκτός από τις αναγκαίες υπηρεσίες που προσφέρουν (internet cafe, calling centers, φαγητό), αποτελούν τόπους συνάντησης και κοινωνικοποίησης τα ίδια, αλλά και ο δημόσιος χώρος έξω από αυτά. Οι μετανάστες, αποδίδουν νέες λειτουργίες στους παραπάνω χώρους, τους επανανοηματοδοτούν μέσω της οικειοποίησης τους, και εν τέλει τους αναδιαμορφώνουν. Το αντίθετο (χωρίς τα όρια ανάμεσα στη μία και την άλλη αλληλεπίδραση να είναι σαφώς ορισμένα και αδιαπέραστα) μοιάζει να συμβαίνει στις περιπτώσεις που διερευνήθηκαν στη

Θεσσαλονίκη, με τον αστικό χώρο να είναι αυτός που επηρεάζει τους τύπους συγκέντρωσης των μεταναστών, και τις δραστηριότητές τους. Η σύγκριση μεταξύ των δύο πλατειών που αναλύονται (πλ. Αριστοτέλους – Πλ. Ροτόντας) είναι αναπόφευκτη: Η διαμόρφωση της πρώτης (με μεγαλύτερους ανοιχτούς χώρους) οδηγεί τις διάφορες εθνοτικές ομάδες να συναντιούνται εκεί κυρίως κατά τον ελεύθερο χρόνο τους με σκοπό την αναψυχή και το παιχνίδι, ενώ ο σχεδιασμός της δεύτερης (η οποία λειτουργεί κυρίως ως πέρασμα, και όχι ως «στάση») ελκύει τους μετανάστες με στόχο την εργασία ως μικροπωλητές. Παρατηρούνται παράλληλα και στις δύο περιπτώσεις, και μικρότεροι κοινωνικοχωρικοί θύλακες ανάλογα με την χώρα καταγωγής, την ηλικία, τις δραστηριότητες (στατικές-δυναμικές), στοιχείο που επιβεβαιώνει την αλληλεξάρτηση και αλληλόδραση χώρου και καθημερινής ζωής.

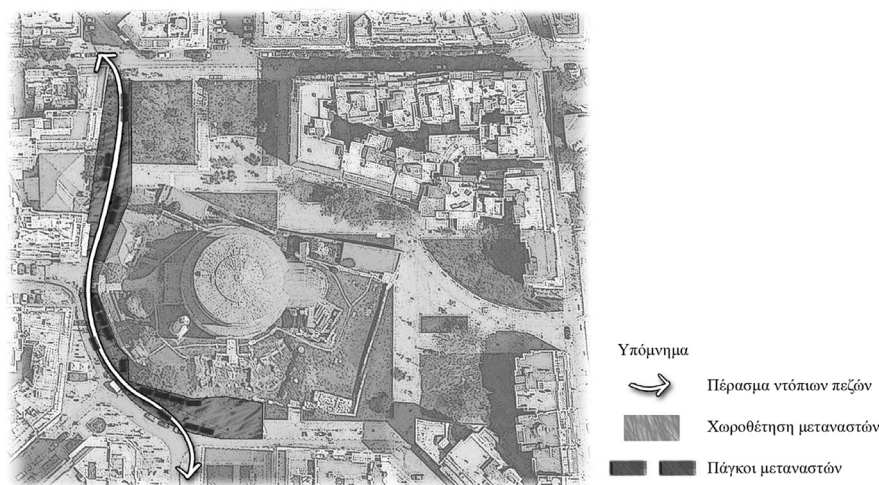
Γειτονιά

Πέρα από την εγκατάσταση των μεταναστών στο κέντρο, εξίσου σημαντική είναι και η εγκατάστασή τους σε γειτονιές των πόλεων. Τα βασικότερα κριτήρια επιλογής μιας γειτονιάς είναι τα κοινωνικά δίκτυα (οικογενειακά, φιλικά ή εθνοτικά) που υπάρχουν διαμορφωμένα σε αυτήν από παλαιότερες μεταναστευτικές ομάδες. Έχει επιβεβαιωθεί από έρευνες η ύπαρξη πολλών τέτοιων γειτονιών στην Αθήνα αλλά και τη Θεσσαλονίκη, που χαρακτηρίζονται από αυξημένες συγκεντρώσεις συγκε-

κριμένων εθνοικοτήτων μεταναστών και φανερόνουν την παρουσία κοινοτήτων.

Η ενότητα της γειτονιάς, έχει απασχολήσει κατά καιρούς την ανθρωπογεωγραφία, την κοινωνιολογία κ.α. και αποτελεί ένα ιδανικό χωρικό πεδίο διερεύνησης των σχέσεων μεταξύ υποκειμένων και αστικού χώρου. Ακολουθώντας τις διατυπώσεις της D. Massey για την προσέγγιση του τόπου ως «ανοιχτού», δημιουργείται μια παραδοχή για την κοινότητα η οποία την αποδεσμεύει από έναν συγκεκριμένο τόπο και παίρνει υπόψη της τις διαπλεκόμενες κλίμακες μεταξύ παγκόσμιου και τοπικού. Μια τέτοια θεώρηση είναι ιδανική για την προσέγγιση των ερευνητικών ερωτημάτων που τέθηκαν εξαρχής για τη σχέση μεταναστών και αστικού χώρου.

Το «Δουργούτι», είναι ένας οικισμός με προσφυγικές πολυκατοικίες, με οικοδομικά τετράγωνα οργανωμένα βάσει του μοντέλου του «open block», με κύρια χρήση την κατοικία (με χρήσεις εμπορίου στα ισόγεια) και ελεύθερους χώρους είτε κεντρικούς (π.χ. Πλ. Λαγουμιτζή) είτε μικρότερες διαμορφώσεις εντός των Ο.Τ. Στο σύνολό της η περιοχή του Νέου Κόσμου, συγκεντρώνει την πλειοψηφία των Σύριων Αράβων μεταναστών της Αττικής. Με τους πρώτους από αυτούς να έχουν εγκατασταθεί στον οικισμό από τη δεκαετία του '80, η γειτονιά λειτουργεί σαν τόπος υποδοχής των νεοεισερχόμενων. Σήμερα ειδικά, ο ρόλος αυτής της γειτονιάς ως «υποδοχέα» είναι πιο επίκαιρος από ποτέ, λόγω της εμπόλεμης κατάστασης που επικρατεί στη Συρία, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση νέων μεταναστευτικών ρευμάτων.

Επιπλέον, πέρα από την εθνικότητα των Συρίων, στην περιοχή είναι εγκατεστημένες και άλλες μεταναστευτικές ομάδες, όπως Ιρακινοί, Ιρανοί, και λιγότερο Αιγύπτιοι, Αρμένιοι και Αλβανοί.

Κατά την έρευνα πεδίου που πραγματοποιήθηκε,

- έγινε καταγραφή των πολεοδομικών χαρακτηριστικών της γειτονιάς (χρήσεις γης, οργάνωση αστικού ιστού, ελεύθεροι χώροι, διερεύνηση ορίων - φραγμάτων),
- πραγματοποιήθηκε φωτογραφική απεικόνιση των παραπάνω με επικέντρωση στους ελεύθερους χώρους, τις κατοικίες των μεταναστών και του περιβάλλοντος χώρου τους, αλλά και στους χώρους που σχετίζονται με την εργασία τους.
- έγινε καταγραφή και χαρτογράφηση των δραστηριοτήτων των μεταναστών στο δημόσιο χώρο, καθώς και χαρτογράφηση όλων των καταστημάτων μεταναστών στην περιοχή.
- πάρθηκαν συνεντεύξεις από μετανάστες, κατοίκους της γειτονιάς, είτε χρήστες της πλατείας, είτε ιδιοκτήτες καταστημάτων.
- και τέλος πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις σε κατοικίες μεταναστών στην περιοχή.

Τα στοιχεία που εξάγονται από την παραπάνω ερευνητική διαδικασία, φανερώνουν τη συγκρότηση μια ολόκληρης κοινότητας μεταναστών, που ως

μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής, έχουν δημιουργήσει τη δική τους πλήρη καθημερινότητα, καθώς και δεσμούς μεταξύ τους αλλά και με τους ντόπιους.

Τα εμπορικά καταστήματα των μεταναστών ως βασική δραστηριότητα σχετική με την εργασία τους, παίζουν έναν εξισορροπητικό και συνδετήριο ρόλο στη γειτονιά, με τα προϊόντα που πωλούνται σε αυτά να έχουν παραχθεί από μια παγκόσμια οικονομία, τις υπηρεσίες που παρέχονται να έχουν παγκόσμια εμβέλεια, παράλληλα με το γεγονός ότι η απεύθυνσή τους στη γειτονιά αφορά μια μικρότερη κλίμακα, αν και συχνά πιο διευρυμένη από τα όρια του οικισμού. Οι μετανάστες είτε ως ιδιοκτήτες, είτε ως εργαζόμενοι στα καταστήματα (τις περισσότερες φορές κάτοικοι της ίδιας περιοχής), εισάγουν με τη δραστηριότητά τους αυτή στη γειτονιά την πολιτισμική ταυτότητά τους ενώ σύνθετες είναι το φαινόμενο να έλκουν ως πελάτες όχι μόνο ομοεθνείς τους αλλά και ντόπιο πληθυσμό.

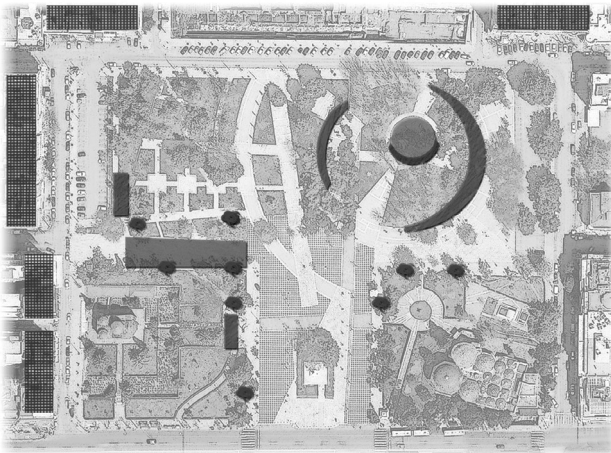
Επιπλέον, σημαντικό στοιχείο ένταξης στον τόπο αυτό, αποτελούν και οι υπόλοιπες δραστηριότητες των μεταναστών οι σχετικές με την εργασία τους. Όσοι Σύριοι δεν εργάζονται σε καταστήματα στην περιοχή απασχολούνται ως επί το πλείστον σε οικοδομικές εργασίες, εμπειρία που κατέχουν από τη χώρα καταγωγής τους. Η εύρεση εργασίας σε αυτόν τον τομέα γίνεται μέσω

των κοινωνικών εθνοτικών δικτύων, και οι σχέσεις που η δραστηριότητα αυτή δημιουργεί, αποτελούν έναν παράγοντα ανάπτυξης δεσμών με τους ντόπιους, αποδοχής του «διαφορετικού» από τους τελευταίους και εν τέλει ένταξης των Συρίων στη γειτονιά αλλά και στην ευρύτερη περιοχή.

Κατά τον ελεύθερο χρόνο τους οι μετανάστες κάτοικοι της περιοχής, αξιοποιούν τους δημόσιους χώρους της γειτονιάς. Σημαντικό ρόλο παίζει πλατεία Λαγουμιτζή η οποία χαρακτηρίζεται από έντονη κοινωνική ποικιλότητα και στην οποία περνάνε πολύ από τον ελεύθερο χρόνο τους καθώς προσφέρει ποικίλες εξυπηρετήσεις (αθλητικές εγκαταστάσεις, παιδική χαρά κ.λπ.), προσαρμόζοντας τις δραστηριότητες τους πάνω σε αυτή και δημιουργώντας έτσι πολλούς και διαφορετικούς θύλακες δραστηριοτήτων. Εξίσου σημαντική είναι και η εμφάνιση νέων «μετέωρων» χώρων στη γειτονιά – όπως τα πεζοδρόμια, οι αυλές των καταστημάτων, οι εισοδοί των πολυκατοικιών στις οποίες μένουν οι μετανάστες, όλα δείγματα μιας νέα οικειοποίησης του αστικού χώρου από αυτούς. Τέλος σημαντικό παράγοντας ένταξης στη γειτονιά είναι η λειτουργία ενός τζαμιού για Άραβες νοτιοδυτικά της πλατείας Λαγουμιτζή, στην οδό Γαλαξία.

Κατοικία

Στο τελευταίο κεφάλαιο της συγκεκριμένης εργασίας γίνεται μια παρουσίαση των παρατηρήσεων που πηγάζουν από τις επισκέψεις που έγιναν σε σπίτια μεταναστών. Παραλείποντας, λεπτομερή στοιχεία, μπορεί να ειπωθεί ότι ο ιδιωτικός χώρος των μεταναστών και η διαμόρφωσή του είναι άμεσα συνδεδεμένη με την εξυπηρέτηση των αναγκών τους (στις προσφυγικές κατοικίες στο Δουργούτι κατοικούν κατά μέσο όρο 4 άτομα σε ένα διαμέρισμα περίπου 50 τ.μ.), αλλά και με βάση την τήρηση των

Υπόμνημα

- Συζήτηση ανά πηγαδάκια
- Επιτραπέζιο παιχνίδι
- Συζήτηση μητέρων
- Παιδική χαρά
- Ποδοσφαίρο παιδιών
- Καταστήματα μεταναστών

εθίμων των χωρών προέλευσής τους. Συχνά λοιπόν κάποιο δωμάτιο λαμβάνει πολλές αλλά και μεταβλητές χρήσεις, ώστε να ικανοποιεί πλήθος μεταλλασσόμενων αναγκών, διατηρώντας όμως από την άλλη πλευρά τη διαμόρφωση του εσωτερικού χώρου που τα έθιμα καταδεικνύουν.

Συμπεράσματα

Κατά την έναρξη της εργασίας αυτής αποτέλεσε στοίχημα, το πώς οι εμπειρικές παρατηρήσεις σχετικά με τον αστικό χώρο και τις κοινωνικές ομάδες που τον «κατοικούν», θα μπορούσαν να αποτελέσουν πεδίο παραπέρα διερεύνησης όσο αφορά τις μεταξύ τους σχέσεις, τις αλληλεπιδράσεις, τις συσχετίσεις κλπ. Από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε, θα μπορούσε κανείς να απαντήσει σε ένα πρώτο βαθμό σε κάθε επιμέρους ερώτημα που έχει τεθεί. Όμως, θα ήταν μάλλον αφελές, το να

λάβουν αυτές οι απαντήσεις ένα χαρακτηριστήρα κατασταλαγμένων συμπερασμάτων καθώς το στοιχείο της μεταβλητότητας είναι κεντρικό. Μεταβλητότητα στις εντάσεις της μετανάστευσης ανάλογα με τη χρονική περίοδο, στα κριτήρια των μεταναστών σχετικά με τις επιλογές εγκατάστασης, τους τρόπους κατοικήσής τους στο χώρο των πόλεων. Το πιο πιθανό είναι ότι σε λίγα χρόνια, οι απαντήσεις σε αντίστοιχο ερώτημα θα διαφέρουν από αυτές που μπορούν να δοθούν εδώ, όπως άλλωστε διαφέρουν και οι παρούσες, σε σχέση με προηγούμενες έρευνες.

Σημαντικό κρατούμενο όμως που ξεχωρίζει, είναι ο τρόπος μέσα από τον οποίο οι μετανάστες ως χρήστες του αστικού χώρου, δίνουν νέο νόημα σε αυτόν, ακόμα και με τα φίλτρα που τίθενται από τους περιορισμούς στους οποίους υπόκεινται. Η ανασηματοδότηση αυτή και οι δυναμικές που τη χαρακτηρίζουν, σε συνδυασμό με τις ποικίλες ταυτότητες στο χώρο, διαμορφώ-

νουν μια πόλη, όχι μόνο για τον έναν – ή για κάποιους λίγους, αλλά για τους πολλούς, μια πόλη συγκατοίκησης και συμβίωσης, μια πόλη για όλους.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία:

- Αράπογλου Β., Καβουλάκος Κ.Ι., Κανδύλης Γ. και Μαλούτας Θ. (2009), «Η νέα κοινωνική γεωγραφία της Αθήνας: μετανάστευση, ποικιλότητα και σύγκρουση», *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 107, Αθήνα.
- Βαΐου Ντ. (επιστημονική υπεύθυνη) κ.α. (2007), *Διαπλεκόμενες καθημερινότητες και χωρο-κοινωνικές μεταβολές στην πόλη. Μετανάστριες και ντόπιες στις γειτονίες της Αθήνας*, Αθήνα: L-Press και ΕΜΠ.
- Βυζοβίτη Σ., Καραμανλή Θ. κ.α. (2006), *Αρχιτεκτονικοί και πολεοδομικοί μετασχηματισμοί στη Θεσσαλονίκη λόγω του φαινομένου της μετανάστευσης*, Θεσσαλονίκη: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας – Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας.
- Crow G., Allan G. (1994), *Community life: an introduction to local social relations*, Harvester Wheatsheaf.
- Λαμπριανίδης Λ. – Λυμπεράκη Α. (2001), *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη - Διαδρομές ενημερίας και παραδρομές δημόσιας εικόνας*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Massey D. (2009), *Για το χώρο*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χατζηπροκοπίου Π.Α. (2004), *Μετανάστευση και μεταβολές στον αστικό χώρο: από τα Βαλκάνια στη Θεσσαλονίκη*, University of Sussex.
- Ψημμένος Ι. (2004), «Μετανάστες και κοινωνικός αποκλεισμός στη σύγχρονη πόλη: Η περίπτωση της Αθήνας», *Γεωγραφίες*, τ. 7, Αθήνα.

C O N T E N T S

GEO-COMMENTARY
10 YEARS AFTER
ATHENS OLYMPICS 2004

- 3 **Maria Kalatzopoulou, Nikos Belavilas**
From the Olympiad to Memorandum: establishing “stage of exception” in spatial planning
- 7 **Giorgos Stathakis, Michalis Nikolakakis**
The political economy of Fevos and Athena

ARTICLES

- 10 **Eleni Gadolou, Eleni Tomai, Emmanuel Stefanakis, George Kritikos**
Documentation of the spatio-temporal evolution of the Greek state: Ontological standardization for the historical maps of a web portal
- 26 **Artemios Kourtesis, Vassilis Avdikos**
The new Economic, Social and Territorial Cohesion Policy 2014-2020: a first critical analysis
- 41 **Giorgos Tsilimingas, Athanasios Kizos**
Housing crisis in Southern Europe: causes, consequences and social struggles

- 53 **Christy (Chryssanthi) Petropoulou**
A comparative approach of spatial changes in metropolitan areas of Mexico City and Istanbul
- 67 **Irini Micha**
Tracing the socio-spatial polarization through the connotations of the qaulish village’s representations

EVENTS AND
DEBATES

- 82 **Eleni Triantafillopoulou**
RC21: Reccourceful cities, November 2013
- 85 **Kostas Manolidis**
Conference: Changes and Redefinitions of Space in the Greek Crisis, Department of Architecture, university of Thessaly, Volos
- 89 **Panagiotis Bourlessas**
Spatial Proximities and Social Distances in cases of Vertical Social Differentiation
- 95 **Anastasios Stamnas**
Geometrical and geographical historical study of refugee’s settlements in Thessaloniki
- 100 **Konstantinos Liarikos, Panayiota Maragou, Thymios Papagiannis**
Land use changes in Greece 1987-2007

STUDENTS’
FORUM

- 104 **Dorothea Loukri, Sofia Perpinia**
“On the edge of the centre”. Regenerating the neighbourhoods of Ksirokrini
- 110 **Orestis Athanasopoulos-Restinas, Vasilis Aronidis**
Musical Places - Recovering Landscape
- 115 **Evaggelia Papatzani**
City and multi-cultural cohabitation: migrant’s spatial identities in a Greek urban landscape